

ԱՐՄԵՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Փիլիսոփայական գիտ. թեկնածու, ԵՊՀ

ՎԱՅՈՑ ԶԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՍԱՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ՎԱՐՑԸ

Հայն իր ոգին շարժման մէջ է դնում, երբ կորցնում է իրականութեան հողը:

Հ. Ասատրեան

Ես համաշուով եմ ֆեզ՝ շար բախտի հետ պայ-
ֆարի մտած անընկճելի ժողովուրդ, խորապէս
հաւատում եմ մեծ ու երջանիկ ապագային...

Գ. Նժդեհ

Վայոց ցեղասպանության մասին շատ է գրվել եւ խոսվել, սակայն
ի. դարասկզբին հայության կյանքում տեղի ունեցած այդ արհաւիր-
քը շարունակում է մնալ ճանաչման հրամայականի ներքո: Վերջինս, սա-
կայն, պետք է հասկանալ ոչ թե տարբեր պետությունների կողմից ոճի-
րը ճանաչելու կամ դատապարտելու, այլ մահաբեր եղելության «գիրը»
կարդալու, հասկանալու, գիտակցելու եւ, ըստ այդմ, հոգեվերանորոգ-
ման կամք ձեւավորելու ու փրկարար ճշմարտություններ հարազատելու
իմաստով: Անշուշտ, հայոց ցեղասպանությունը կարիք ունի միջազգա-
յին ճանաչման եւ դատապարտման: Սակայն տարբեր պետությունների
ընդունած բանաձեւերով մխիթարվելը, ցեղասպանության փաստն ինք-
նագոհ արձանագրելը, յուրաքանչյուր տարի Ծիծեռնակաբերդի բար-
ձունքը հարգանքադրոշմ կեցվածքով հաղթահարելը, ցեղասպան սուբ-
յեկտին արդարացի մեղադրանքներ հնչեցնելը, պահանջատիրոջ հայտ
ներկայացնելը որքան էլ կարեւոր լինեն, այնուամենայնիվ չեն սրբազ-
րում կամ խմբագրում մեր նկարագրի թերիները: Բանն այն է, որ հայոց
ցեղասպանությունը հարաբերվում ենք որպես գոյաբանորեն փաստված,
սակայն որոշակիորեն «օտար» երեւույթի: Այն չենք գիտակցում որպես
մեր հավաքական գոյության ընթացքում դրսեւորված եւ մեր ազգային
օրգանիզմը «ախտահարած» ոճիր: Այսինքն՝ ցեղասպանությունն այ-
սօր կարծես ընկալում ենք սոսկ որպես իրական դեպքեր արտացոլող

«գրվածք», ողբերգական շարակարգով իրապատում, որն «ընթերցելիս» զայրանում ենք, բայց հոգենորոգ չենք ցնցվում, տխրում ենք, բայց ցավից չենք զորանում, դատապարտում ենք, բայց դասեր չենք քաղում, պատժի ցասում ունենում ենք, բայց կամքից թերանում ենք: Ցեղասպանությունը դիտարկում ենք իբրեւ ներկայում պատմվող անցյալի փաստ, բայց այն չենք գիտակցում որպես անցյալի «ներկա»-յություն, որի լուծյանը պետք է արժանանանք ապագայում: *Ոճիրը խզվածք է առաջացրել մեր անցյալի, ներկայի ու ապագայի միջև:* Անցյալը պատմվում է ներկայում, բայց չի ապրվում որպես նորակերտման «պահանջատիրություն»: Ներկան անցյալին կամրջվում է, բայց չի ամրանում հոգեփոխման շաղախով: *Իսկ ապագան, ենթագրելի է (գերմանացի մտածող Գ. Լայբնիցը կասեր՝ «ներկան մշտապես հղի է ապագայով»), արտածվելու է անցյալին հայացք նետող, սակայն «անանցյալ» ներկայից: Միով բանիվ՝ Եղեռնը մեզ անծանոթ չէ, բայց այն խորապես գիտակցված չէ, իմաստավորված չէ: Այդ ամենի վկայություններից է թերեւս այն, որ մեր կյանքը չենք բարեփոխել փրկարար ճշմարտություններով, ցեղասպանության դժոխքից չենք երկնել երկրային «դրախտը», մեզ լավագույնս չենք ապահովագրել պատմության կրկնությունից: Ինչը պայմանավորված է նաեւ նրանով, որ հայկական աղետի պատճառների հարցում մեր հայացքն առավելապես սեւեռվել է արտաքին աշխարհին: Ինքնանդրադարձումի խիզախությունը, որպես աղետի շարունակականության կանխման գործոն, մեզ հաճախ պակասել է: Այս առումով պատահական չէ Շ. Նաթալիի այն համոզվածությունը, որ հայ ժողովրդի աղետներից մեծագույնը մեր վայրերանությունն է՝ ուրիշների մասին եւ առանց ինքնանդրադարձումի¹: Ասել կուզենք, որ հիմնականում գոհացել ենք օտարի կամ թշնամու մեղավորությունը փաստելով՝ մոռանալով, որ այդ օտարը մե՛ր օտարն է եւ, սոսկ որպես այդպիսին, մեզ բնագանցորեն խորթ չէ: Թեպետ մե՛ր օտարը մեզ օտար է, սակայն այդ խորթության մեջ կա նաեւ որոշակի «հարազատություն»: Մեր կյանքում բազմիցս բացասականորեն փաստվելով՝ մեզ օտարը ցավալիորեն դարձավ մե՛ր օտարը, մեր թշնամի օտարը, մեզ թշնամաբար «հարազատացած» օտարը, որն իր հաջող ընթացքի համար պարտական է ի՛ր օտարին, այսինքն՝ մեզ: Իսկ սա նշանակում է, որ հայկական աղետը ոչ թե ամբողջական պատմություն է, այլ անավարտ «շարադրանք», որի հետագա բովանդակություն*

¹ Տե՛ս Շ. Նաթալի, Թուրքերը եւ Մենք, Երեւան, 2011, էջ 6:

ածանցվելու է ինքնանդրադարձումի կամքից, հոգենորոգման հրամայականի գիտակցումից, անցյալը ոչ թե սոսկ փաստելու, այլ վերաիմաստավորելու ջանքից, սեփական տկարության առերեսվելու եւ այն ստեղծագործաբար ու հետեւողականորեն հաղթահարելու նպատակադրումից:

Հատկանշական է, որ Ի. դարի առաջին կեսում կար այն համոզումը, որ հայկական աղետը «սպասում է հանճարաւոր իր դիւցազնեղերգուին»²: Համաձայն Հ. Ասատրյանի՝ ցեղասպանութեանը հաջորդող բազմաթիւ տարիներին դա հնարավոր չէր, քանզի հայութեանը շատ մոտ էր արշունոտ դեպքին եւ լալիս էր իր զոհերի վրա: Բայց այդ անհնարինութեանը ժամանակի ընթացքում նահանջելու էր, քանզի հայ մտածողը չէր կասկածում դուցազնեղերգուի հայտնութեանը: Այսօր շատերի համար հայ մտածողի վստահութեանը կարող է համոզիչ չլինել, քանզի որոշակիորեն հեռացել ենք արշունոտ դեպքերից եւ որոշակիորեն հաղթահարել զոհակենտրոն լացը, սակայն այդպէս էլ չենք արձանագրել սպասված հանճարի գոյութեանը: Զբաղառելով նման մոտեցումների հնարավորութեանը, այնուամենայնիւ կարող ենք ենթադրել, որ սպասումն առ դուցազնեղերգու չի արդարացել նախ այն պատճառով, որ թերացել ենք աղետի գիտակցման, իմաստավորման հարցում: Այսինքն՝ հանճարեղ դուցազնեղերգուն չկա ոչ թե այն պատճառով, որ սկզբունքորեն չի կարող լինել, այլ այն պատճառով, որ չենք հասունացել նրա հայտնութեան արժանի դառնալու աստիճանի: «Մեզանում,— գրված է «Վէմ» համահայկական հանդեսի խմբագրականում,— այսօր բացակայում է Եղեռնի պատմութեան ռացիոնալ ընկալումը ապագայի հանդեպ հավատի հետ միաձուլող ազգային ոգու թռիչքը: Ուստի ընտրել ենք դուրին ճանապարհը՝ կառչելով սեփական տրավմատիկ հիշողութեան ամուր հենքին՝ այն դարձնել ինքնահաստատման միջոց՝ յուրահատուկ ազգային այցեքարտ»³: Իհարկե, հայոց ցեղասպանութեան ինչ-որ առումով դարձրել ենք ազգային այցեքարտ, միջազգային մակարդակում մեզ հիշեցնող, բայց հաճախ մեր

² Հ. ԱՍԱՏՐՅԱՆ, Հատրնտիր, Երեւան, 2004, էջ 255: Դուցազնեղերգու բառը շատերին անծանոթ է, եւ դա միանգամայն հասկանալի է, քանզի առաջին անգամ կարծես հանդիպում է հենց Հ. Ասատրյանի երկերում: Այսինքն՝ նրա ներմուծած բառն է, որով արտահայտվում է որոշակի հասկացութեան: Հիմք ընդունելով այն համատեքստը, որում օգտագործվել է այդ հասկացութեանը, կարելի է ասել, որ դուցազնեղերգուի մեջ տեղ գտած եղբայրորդանշում է Եղեռնը: Ասել կուզենք, որ Հ. Ասատրյանի մոտ դուցազնեղերգուն հայոց Եղեռնի բացասական հետեւանքների հաղթահարման դուցազնական ճիգը մարմնավորողն ու գովերգողն է, հայութեանը պատմաստեղծ դուցազնութեան ոգի հաղորդողը:

³ ԱՆՑԵԱԼԻ ԳՐԵԱԿՑՄԱՆ ՊԱՇԸ. «Վէմ», ապրիլ-յունիս, 2015, թիւ 2 (50), էջ 4:

էական գերակատարությունը չփաստող իրողություն: Ասվածը չի նշանակում, թե պետք է հրաժարվել այդ այցեքարտից: Այն նշանակում է, որ վերջինս պետք է վերաիմաստավորվի, պետք է դառնա ոչ թե տրամատիկ սուբյեկտի ինքնահաստատման խարիսխը, այլ հայություն եւ Հայաստանի Հանրապետության լինելիական շարժի հերթական առանցքը: Այն առանցքը, որի համապատկերում կխթանվի ոչ թե «տրամալուծ» արդարամտությունը, այլ «խռովոտ ապագայատեսչությունը», ոչ թե «ամատամ» պահանջատիրությունը, այլ հոգեմոռոգ կամայնությունը, ոչ թե ցավի հիշողությունը, այլ արժեքի հավերժացումը, ոչ թե զոհի տկարությունը, այլ տկարության զոհաբերումը: Ուստի, Եղեռնի զոհերի հանդեպ մեր հարգանքը պետք է որոշվի ոչ միայն եւ գուցե թե ոչ այնքան նրանց նվիրված տարաբնույթ միջոցառումներով, ոգեկոչման արարողություններով, տարաբնույթ ուսումնասիրություններով, այլ եւ այնպիսի ապագայամետ ձեռնարկումներով, որոնք իրապես կխաղաղեն անմեղ զոհերի հոգիները, կպահպանեն ու կզարգացնեն այն, ինչի համար նրանք վճարեցին իրենց կյանքի գնով:

Հայոց ցեղասպանության իմաստավորումը չպետք է տեղի ունենա բացառապես կամ առավելապես արտաքին պատճառագիտության տրամաբանությամբ: Այդ պատճառները շանտեսելը կարելու է, սակայն դրանց վկայակոչման ինքնագոհությունը մեծապես խթանում է զոհի կերպարին հավատարիմ մնալուն եւ ինքնակործան կրավորականությունը տրվելուն: Եղեռնը մեր ազգային կենսագրության այն էջն է, որը պետք է լիներ վերջինը: Սակայն չի փաստվել որպես վերջինը, քանզի դրան հաջորդեցին նորերը: Եւ իրավիճակի տարօրինակությունն այն է, որ վերջիններս օրակարգից դուրս չմղեցին ցեղասպանությամբ ենթադրվող վերջին էջը: Այսինքն՝ վերջին էջին հաջորդող էջերը վկայությունը չեն այն բանի, որ դրանց նախորդող էջը չի կարող դառնալ վերջինը: Բանն այն է, որ այդ էջերը դատարկ են, ոգեզուրկ, եւ մեզանից է կախված դրանց ճակատագիրը: Նշելով, որ Եղեռնը մեր պատմության վերջին ժամանակների առանցքն է, քանի որ ապրիլի 24-ն է հնարավոր դարձնում հայ հավաքականության փաստացի գոյությունը՝ Դ. Մոսինյանը հետադուր փոքր-ինչ այլաբանորեն խիստ ուշագրավ միտք է ներկայացնում: «Մյուս կողմից, սակայն, — գրում է նա, — Եղեռնը ներկայանում է սեւ խոռոչի տեսքով. այն ոչ այնքան առանցք է, որքան բացակա առանցքի տեղ, ցուցիչ, քանզի վկայությունն է ոգու ինքնածավալման

ընդհատման: Այն ոչնչացման, ավերման, չգոյություն առանցք է, որի հետ «հանդիպումը» սուբյեկտին մղում է առ Ոչինչ» (ընդգ. հեղ. են.— Ա. Ս.)⁴: Այո՛, Եղեռնն ինչ-որ առումով ներկայանում է սեւ խոռոչի տեսքով, որը սուբյեկտին՝ մեզ, կարող է մղել առ ոչինչ, մղել կրավորականություն: Սակայն այն, միաժամանակ, բացակա առանցքի տեղ է, ինչը հուշում է, որ սուբյեկտը կարող է այդ տեղը լրացնել ոգու ինքնածավալման շարունակականությունը հնարավոր դարձնող առանցքով: Ասել կուզի, որ եթե կարողանանք ինքնանդրադարձմամբ անցնել ինքնակերտման ցավալի, բայց ոգու ծավալում ենթադրող ճանապարհը, եթե կարողանանք ինքնասրբագրմամբ հաղթահարել կրավորականության տանող զոհի բարդույթը, ապա կարող ենք հուսալ, որ էջերը գրի կառնվեն, իսկ ենթադրյալ վերջինը կդառնա սոսկ հերթական, սակայն ողբերգական էջը: Այսինքն՝ հայոց ցեղասպանությունն ի զորու չեղավ բացառելու մեր գոյությունը, բայց վերջինս դեռեւս լիարժեքորեն չի ուղեկցվում մեր «ներկայությունը»: Մենք կանք, բայց մեր տրվածության մեջ չկանք որպես ոգեկիր, ապագայատենչ հավաքականություն: Այո՛, մենք մեր գոյությամբ հաղթեցինք թուրքին, բայց մեր ստեղծարարությամբ դեռ պետք է հաղթենք մեր ներկան, պետք է վերագտնենք ու վերստեղծենք մեզ, պետք է անցյալի մեր «զոհաբերությունը» փաստենք որպես ապագայադրոշմ հերոսական: Այս տեսանկյունից պատահական չէ հայ ժողովրդի մասին Գ. Նժդեհի համոզմունքը. «Ես ճանաչում եմ քեզ... երկաթէ՛ ժողովուրդ, որին աստուածային տեսչութեամբ — վկայ քո պատմութիւնը — տրուած է առասպելական փիւնիկի՝ իր աճիւնից վերածնունդու կարողութիւնը. դո՛ւ, անմահ ժողովուրդ, որի վրայով Արեւելքի բարբարոս հորդաներն են եկել ու անցել, բայց եւ այնպէս դու կաս ու կը մնաս, դո՛ւ, քրտինքի հերոս ժողովուրդ, որի ստեղծագործ ձեռքը անդամալուծել դժուարացան անգամ լենկթէմուրները՝ մեծ ու փոքր — դու պիտի վերաշինես ու շէնցնես քո երկիրը (ընդգծ. իմն է.— Ա. Ս.)»⁵:

Ողջ վերագրյալի համապատկերում կարեւոր է հասկանալ, թե ինչու ցեղասպանության «հուրը» լրջորեն չթրծեց մեր ազգային «կավը», ինչու իր գոյությունը ցեղասպանին պարտադրածն այնուամենայնիվ չկարողացավ իմաստ հաղորդել այդ գոյությանն ու տեր կանգնել դրան: Ինչո՞ւ

⁴ Գ. ՄՈՍԻՆՅԱՆ, Եղեռնի մտածման հեռանկարները. «Վէմ», ապրիլ-հունիս 2015, թիվ 2 (50), էջ 256:

⁵ Գ. Նժդեհ, Հատընտիր, Երեւան, 2006, էջ 450:

զոհի բարդույթն է դարձել մեր ազգային այցեքարտը, այլ ոչ թե, օրինակ, Նժդեհի ակնարկած վերաշինված ու շենացված երկիրը: Ինչո՞ւ է մեզանում «հովհարային անշատում-միացումներով» օրակարգային դառնում թուրքին ներելու դիսկուրսը, արդյո՞ք մենք այսօր իրավասու ենք ներելու եւ արդյո՞ք կարող ենք ներկայանալ որպես ներող սուբյեկտ: Եւ վերջապես, ինչո՞ւ ենք մենք մեզ այնքան անարժեք թվում, որ չենք կարծում, որ մեզ բաժին հասած ողբերգությունն ամենից առաջ մեր հաղթահարելիքն է, իսկ մեր գոյության բացասման ցանկության ճշմարիտ բացասումը մեր կենսունակ գոյության հաստատումն է: Այս հարցադրումների հնարավոր պատասխանները տալու առումով կարելու է անդրադառնալ գերմանացի մտածող Ֆ. Նիցշեի⁶ շրջանառած եւ հետագայում փիլիսոփայական մարդաբանության խոշոր ներկայացուցիչ Մ. Շելլերի⁷ զարգացրած ռեսենտիմենտ հասկացությանը: Խնդիր չունենալով ռեսենտիմենտի նիցշեական եւ շելլերյան ըմբռնումների համեմատական վերլուծությունը՝ փաստենք միայն, որ սույն հոդվածում հայոց ցեղասպանության հարցն առավելապես քննարկելու ենք վրեժի եւ ռեսենտիմենտի միջեւ կապի համապատկերում⁸: Ռեսենտիմենտը բնորոշելով որպես հոգու ինքնաթունավորում՝ Շելլերը գրում է, որ դրա «առաջացման կարեւորագույն ելակետը վրեժի մղումն է»⁹: Նրա համոզմամբ՝ ցանկացած մղմանն առ վրիժառություն նախորդում է հարձակումը կամ վիրավորանքը: Այսինքն՝ վրեժի ցանկությունը չի առաջանում դատարկ հողի վրա, այն որոշակի արձագանքն է վրիժառության սուբյեկտին հասցված վնասի, վիրավորանքի եւ այլն: Հայտնի մտածողը հստակ նշում է, որ վրեժի մղումը չպետք է նույնացնել պատասխան հարված հասցնելու եւ պաշտպանվելու մղման հետ: Օրինակ, երբ որեւէ կենդանի ենթարկվում է հարձակման եւ կծում է հարձակվողին, դա բնավ վրեժի արտահայտություն չէ: Այդպիսին չէ նաեւ որեւէ մեկի ապտակին ի պատասխան հասցված անմիջական հարվածը: Շելլերը համոզված է, որ վրեժի հետ գործ ունենք այն դեպքում,

⁶ Сэн Ф. Ницше, Сочинения, т. 2, М., 1990:

⁷ Сэн М. Шелер, Ресентимент в структуре моралей, // Пер. с нем., СПб., 1999:

⁸ Հայոց ցեղասպանության հարցը ռեսենտիմենտի հետ կապի համապատկերում կարելի է քննարկել նաեւ այլ տեսանկյուններից (նախանձի, չարակամության, անգործության եւ այլն): Տողերիս հեղինակն իր հոդվածներից մեկում Գ. Նժդեհի եւ Հ. Ասատրյանի մոտեցումների օրինակով ցույց է տվել ցեղասպանի ռեսենտիմենտալ նկարագրի որոշ կողմերը: Այս մասին տես Ա. ՍԱՐԳՍՅԱՆ, Հայոց ցեղասպանությունն ինքնության խնդրի համապատկերում (Նժդեհի եւ Ասատրյանի օրինակով), // «Էջմիածին», 2020, Բ., Գ.:

⁹ Сэн М. Шелер, նշվ. աշխ., էջ 14:

երբ սանձազերծված, նախահարձակ գործողության, վիրավորանքի կամ այլ բացասական երեւույթի դեպքում անմիջական պատասխանն արգելակվում կամ հետաձգվում է՝ առավել հարմար ժամանակի եւ իրավիճակի սպասման «հիմնավորումով»: Իսկ այդ հետաձգումը պայմանավորված է «անզորության» զգացումով, այն բանի գիտակցումով, որ անմիջական հարվածը կամ հակադարձումը կհանգեցնի պարտության: Ուստի, համոզված է Շելլերը, վրեժը զգացում է, որն «առաջանում է անզորության ապրումից. հետեւաբար՝ այն միշտ որեւէ հարաբերության մեջ որպէս «թույլ» հանդէս եկող մարդու ճակատագիրն է»¹⁰: Իհարկէ, միայն վրեժի ծարավը չէ, որ հիմք է հանդիսանում ռեսենտիմենտի ձեւավորման համար: Նենգությունը, չարախնդրությունը, չարականությունը եւս կարող են նպաստել վերջինիս առաջացմանը, մանավանդ այն դեպքում, երբ «տեղի չի ունենում բարոյական հաղթահարում (վրեժի դեպքում, օրինակ, անկեղծ ներում)»¹¹:

Եթէ հայոց ցեղասպանությանը մոտենանք շելլերյան մոտեցման դիրքերից, ապա կարող ենք ասել, որ թուրքական պետության սանձազերծած գազանությունները, կոտորածն ու սահմաններ չճանաչող դաժանությունները որոշակի հիմք հանդիսացան վրեժի ծարավի առաջացման համար: Ցեղասպանության զոհը, չնայած հատվածական հակադարձումներին եւ դիմադրությանը, ընդհանուր առմամբ չկարողացավ իր հանդեպ գրսելորված ոտնձգություններին անմիջականորեն պատասխանել: Իսկ դա բերեց նրան, որ ձեւավորվեց վրեժի զգացում, որը ենթադրում էր պատասխան գործողություն զոհարարի հանդեպ, պատժիչ միջամտություն նրա հանցավոր «կենսագրությանը»: Սակայն հայությունը վրեժը կամ պատիժն ամբողջովին կամ լիարժեք իրականություն չդարձրեց, այն այսօր էլ հետաձգում է՝ առավել հարմար ժամանակի եւ իրավիճակի սպասման «մխիթարությամբ» եւ այլն: Իրականություն չդարձած վրեժը՝ պայմանավորված առավելապես անզորության զգացմամբ, պարարտ հող էր ռեսենտիմենտի ձեւավորման համար: Ինչը կարծես դարձավ իրականություն: Ինքնաթուղանավորված հավաքականությանը շատ դժվար է խոստովանել սեփական անզորությունը, բայց ներքնապես անձանոթ չէ տկարության զգացումը: Ավելին, անզորի առերեսումը սեփական անզորությանը ցավալի է, ուստի հնարավոր տառապանքներից զերծ մնալու համար նա հակվում է ոչ թէ

¹⁰ Ն. տ., էջ 14–15:

¹¹ Ն. տ., էջ 18–19:

հաղթահարելու ինքն իրեն, այլ բթացնելու անզորության զգացումը: Արդյունքում՝ արտաքին գործոններն ու դրանց վկայակոչումը (թուրքը այսպիսին կամ այնպիսին է, գերտերությունները շահարկում են ցեղասպանության հարցը, աշխարհը պետք է ստիպի Թուրքիային նախազեղ ցեղասպանությունը եւ այլն)¹² դառնում են վրեժի ուշացման «փրկության» խարիսխը, այն գաղափարական «թմրանյութը», որը պետք է բթացնի անզորության զգացման ցավը: Բանն այն է, որ արտաքին գործոնների վկայակոչման համապատկերում վրեժի խնդիր ունեցող անզորը ինքն իր համար լեգիտիմացնում է պատասխան հարվածի հետաձգումը, նրան բնորոշ է վճռական լինելու ինքնահամոզումը, որի մեջ էլ կարծես տեսնում է իր թվացյալ զորության միսթարությունը: Այս տեսանկյունից պատահական չէ, որ հայն անընդհատ հետաձգում է վրեժը, երբեմն էլ զարկ տալիս ներման մասին դիսկուրսին: Եւ դա այն դեպքում, երբ ներման մասին գրեթե ցանկացած խոսակցություն այսօր ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ համակերպում սեփական անզորությանը: Բանն այն է, որ ներել կարող է միայն նա, որ կայացել է չներելու աստիճան: Այսինքն՝ նա, ով կարող է չներել, նա, ով դիմացինին պարտադրել է ներում հայցողի կերպարը: Հակառակ դեպքում՝ ներելը թույլի համակերպումն է իրեն պարտադրված իրականությանը: Այն իրականությունը, որը նա «մեծահոգաբար» չի մերժում, սակայն որից ներքնապես վանվում է: Պատահական չէ, որ, օրինակ, Նժդեհը թույլի ներելու մեջ տեսնում էր քծնանք, այլ ոչ թե մեծահոգություն կամ վեհանձնություն: Ներումն ուժեղի մենաշնորհն է: Այն ուժեղի, որը բնութագրվում է նաեւ սիրելու կարողությամբ: Նժդեհի համոզմամբ՝ սիրո եւ ուժի խորհրդանիշ է Քրիստոս. Նա սիրում է, քանզի ուժեղ է: Միայն նա կարող է սիրել, ում հոգու բաժակը լցված է հորդելու, թափվելու աստիճան: Այս տեսանկյունից հարցին մոտենալու դեպքում պետք է փաստել, որ հայոց ցեղասպանության հարցում ներման մասին ցանկացած դիսկուրս, որը չի ծավալվում «չներելու գորութենականություն ունեցող ներողի» կերտման տրամաբանությամբ, ի սկզբանե արհեստածին է, մտամոլորության կամ շահարկումների ու խեղաթյուրումների դրսևորում է: Ասվածը չի նշանակում ցեղասպանության հետ կապված ներման հնարավորության բացարձակ բացասում: Այն նշանակում է, որ մեզանում ծավալվող կամ ծավալվելիք հնարավոր դիսկուրսը

¹² Անպայման չէ, որ արտաքին գործոնների փաստման ժամանակ անզորը սխալ լինի: Նրա տեսակետը կարող է արտացոլել իրականությունը: Սակայն խնդիրն այն է, որ անզորի դժբախտությունն ամենից առաջ պայմանավորված է ոչ թե իրականությամբ, այլ նրանով, թե նա ինչպես է հարաբերվում այդ իրականությանը:

պետք է ընթանա ոչ թե ինքնահոշակ ներողի տկարության խրախուսման, այլ զորութենական ներողի կերտման տրամաբանությամբ: Ավելին, ինքնահաղթահարման ճանապարհ չանցնող, չներելու զորութենականություն չունեցող սուբյեկտը գրեթե չի տարբերվում ինքնահոշակ ներողից: Բանն այն է, որ առաջինն իր վճռականությամբ պարզապես փաստում է իր համառ տկարությունը, իսկ երկրորդը՝ իր դատարկ «հանդուրժողականությունը»: Այսինքն՝ երկուսն էլ փորձում են անել այն, ինչի իրավասությունն եւ փաստացի հնարավորությունը չունեն:

Հաշվի առնելով ներման թեմայի նկատմամբ տարբեր շրջանակների հետաքրքրվածությունը՝ հայոց ցեղասպանության առնչությամբ կարելի է ներկայացնել առաջին հայացքից խիստ տարօրինակ ու դատապարտման ենթակա հետեւյալ «բանաձեւը». «Հայը թուրքին /Թուրքիային/ ներելու պարտականություն ունի» (այն, թե ինչ կարելի է հասկանալ ներելու տակ, կարող է դառնալ առանձին վերլուծության նյութ): Տառակերությամբ աչքի ընկնողները հնարավոր է տողերիս հեղինակին «դավաճանության» մեջ մեղադրեն, սակայն դրանով առաջին հերթին կփաստեն ասվածի տողատակը եւ վերն ասվածը հասկանալու իրենց անկարողությունը: «Թուրքին ներելու պարտականություն ունենալն» ամենից առաջ նշանակում է՝ կայանալ որպես թուրքին չներելու գործենականություն ունեցող, նշանակում է՝ պարտականություն ունենալ դառնալու ուժ, գործոն, նշանակում է՝ թուրքին իրապես պարտադրել ներողություն խնդրողի անայլընտրանք կերպարը: Այլապես, թուրքին չներելու մասին ցանկացած հայտարարություն կլինի անզորության սնափառ ճիշ կամ աղաղակ, ազնիվ, բայց անզոր նվիրման հայտ, իսկ ներելու ցանկացած նախաձեռնություն՝ անինքնահարգ եւ սին «այլասիրություն»: Ավելին, թուրքին ներելու «պարտականություն» ունեցողը նախ ինքը պետք է «ապաշխարի» իր պատմության առջեւ: Իսկ այդ ապաշխարությունը հնարավոր է պատմաստեղծ գործոն դառնալու, այլ ոչ թե «թանգարանային նմուշի», հզոր ազգերի ու մշակույթների համար նյութի վերածվելու ճանապարհով (Պ. Սորոկին): Ի դեպ, հատկանշական է, որ ժամանակին Թ. Հոբսը ներելը դասել էր բնական օրենքների շարքին: Իր հայտնի «Լեւիաթան»-ում նա բնական օրենքների շարքում տեղ գտած 6-րդը ձեւակերպել էր հետեւյալ կերպ. «Ապագայի մասով երաշխիքների առկայության դեպքում մարդը պետք է ների անցյալի վիրավորանքները նրանց, ովքեր զոչալով դա ցանկանում են»¹³: Բնավ չնույնացնելով

¹³ См. Т. Гоббс, Левиафан, М., 2001, էջ 106.

վիրավորանքն ու ցեղասպանի իրականացրած ոճիրը, այնուամենայնիվ փաստենք, որ եթե հետեւենք Հոբսի մտքերի տրամաբանությունը, ապա թուրքին ներելը հնարավոր կարող է դառնալ այն դեպքում, երբ գործ կունենանք ոճրագործի զղջման ու ապագայի երաշխիքների հետ:

Վերադառնալով վրեժի կամ պատժի հարցին՝ պետք է փաստել, որ դրանց շարունակական ուշացումը նաեւ խիստ վտանգավոր է: «Տեւական ժամանակ չբավարարված վրեժի զգացումը,— գրում է Շելլերը,— կարող է հանգեցնել ներքին ջլատման եւ անգամ մահվան, հատկապես այն դեպքում, երբ վրեժի մասով «ճիշտ» լինելու գիտակցությունն իր բնության զորու... վերածվում է «պարտքի» զգացման»¹⁴: Թերեւս սխալված չենք լինի, եթե ասենք, որ ավելի քան մեկ դար հայությունը վրեժին մոտենում է դեօնթոլոգիական կամ պարտքի դիրքերից: Ինչը, հետեւելով Շելլերի մտքերի տրամաբանությանը, կարող է վտանգավոր լինել հենց նույն վրեժի սուբյեկտի համար, քանզի բթացնելով սեփական անզորության զգացումը՝ նա ակամա խորացնում է այդ անզորությունը: Հետեւաբար՝ վրեժի ծարավ սուբյեկտը վերահաս վտանգներից զերծ մնալու համար առնվազն որոշակի ժամանակահատվածում պետք է վերաիմաստավորի վրեժի իր ըմբռնումը: Նա վրեժն ամենից առաջ պետք է իմաստավորի այն ամենի հավիտենականացմանը միտված ջանքերով, ինչը ոչնչացնելու այլոց ցանկությունը ու գործողությունը նրան դարձրել են վրիժառու: Նա պետք է իր անզորությունը խորացնող բացասական ներուժը ուղղի դեպի կառուցողական հուն: Այսինքն՝ այսօր երկրի վերաշինությունն ու շենացումը, հոգեւոր Հայաստանի կերտումը պետք է դառնան վրիժառության գործողությունների ամբողջությունը (ալգորիթմը): Պ. Զեյթունցյանի օրինակով պետք է ասել, որ մենք վրեժ ունենք լուծելու, իսկ վրեժի լավագույն ճանապարհը բարեկեցիկ երկիր կառուցելն է թուրքի քթի տակ՝ բարոյապես ուժեղ, կեղտից ու աղբից մաքրված եւ այլն: Քանի դեռ չունենք այս ամենի գիտակցումն ու իրականություն դարձնելու կամքը, շարունակելու ենք օրակարգում պահել վրեժն անհարին դարձնող վրիժառուի ինքնախաբեությունը, շարունակելու ենք աղճատել ստեղծելու եւ արարելու մեր ներուժը, սեփական ձախողումներն արդարացնելու ենք «անարդար աշխարհի» փաստարկով: Միով բանիվ՝ մենք դեռ պետք է մեզնից մեր թերությունների «վրեժն» առնենք:

¹⁴ Նույն տեղում, էջ 19:

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена вопросу осмысления Геноцида армян 1915 года. Несмотря на то, что на эту тему можно найти много научных исследований, императив осмысления первого геноцида XX века все еще остается весьма актуальным. Автор статьи в контексте феномена ресентимента показывает, что в условиях современных реалий понимание мести и долга мести за геноцид должно быть переосмыслено, поскольку «торможение» ответного удара может еще сильнее развить комплекс жертвы. Мы должны преодолеть этот комплекс и путем духовного обновления создать свое будущее. Автор обосновывает, что современный дискурс прощения турок или Турции за Геноцид армян является искусственным, манипулятивным, поскольку реально простить может только тот, кто имеет потенциал непрощения, тот, кто добивается безальтернативного покаяния виновного.

SUMMARY

The article is dedicated to the issue of comprehending the Armenian Genocide of 1915. Despite the fact that there is a lot of scientific research regarding the Armenian Genocide, the imperative of understanding the first genocide of the 20th century is still very relevant. The author of the article, in the context of the phenomenon of sentiment, shows that in modern realities, the understanding of revenge and the duty of revenge for genocide should be rethought, since the “inhibition” of the retaliatory strike can further develop the victim’s complex. We should overcome this complex and create our future through spiritual revival. The author substantiates that the modern discourse of the forgiveness of the Turks or Turkey for organizing the Armenian Genocide is artificial, manipulative, since only one who has the potential for unforgivingness, one who seeks no alternative repentance of the culprit can really forgive.